

УДК 340.142

Н. А. Чабан,
ад'юнкт,
Національна академія
внутрішніх справ

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОЗНАК СУДОВОЇ ВЛАДИ

У статті розглянуто процес формування теоретико-правового поняття судової влади. Досліджено основні проблемні питання категорій, запропонованих за результатами сучасних історіографічних досліджень. Визначено механізм формування правового поняття судової влади, що базується на результатах наукового аналізу теоретико-правових основ влади, державної влади, з метою подальшого використання в галузевих дослідженнях. Узагальнено основні проблемні аспекти у наявних наукових розуміннях ознак судової влади.

Ключові слова: влада, державна влада, судова влада, ознаки судової влади, властивості судової влади, суд, правосуддя, права людини, судово-правова реформа.

Н. А. Чабан,
ад'юнкт,
Національная академия
внутренних дел

ОБЩЕТЕОРЕТИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИЗНАКОВ СУДЕБНОЙ ВЛАСТИ

В статье рассмотрен процесс формирования теоретико-правового понятия судебной власти. Исследованы основные проблемные вопросы категорий, предложенных по результатам современных историографических исследований. Определен механизм формирования правового понятия судебной власти, основанный на результатах научного анализа теоретико-правовых оснований власти, государственной власти, с целью дальнейшего использования в отраслевых исследованиях. Обобщены основные проблемные аспекты в имеющихся научных понятиях признаков судебной власти.

Ключевые слова: власть, государственная власть, судебная власть, признаки судебной власти, свойства судебной власти, суд, правосудие, права человека, судебно-правова реформа.

N. A. Chaban,
graduate student,
National Academy
of Internal Affairs

GENERAL THEORETICAL CHARACTERISTICS JUDICIAL OBJECTIVE

The article deals with the process of formation of the theoretical and legal concept of judicial power. The main problem issues of the categories proposed on the basis of the results of modern historiographic research are investigated. The mechanism of formation of the legal concept of the judiciary based on the results of scientific analysis of the theoretical and legal foundations of power, state power, with the purpose of further use in branch research is determined. The main problems in the existing scientific understanding of the signs of the judiciary are generalized.

Key words: power, state power, judicial power, signs of judicial power, judicial power, court, justice, human rights, legal and judicial reform.

Розбудова України як правової держави передбачає реалізацію принципу верховенства права, відповідно до якого головним напрямом діяльності держави є забезпечення прав і свобод людини, а діяльність її органів регламентується Конституцією та законами України. У такій державі суд, здійснюючи правосуддя на засадах законності, об'єктивності та неупередженості, вирішує конфлікти в усіх сферах суспільних відносин, зокрема, визначає відповідальність держави, її органів перед громадянами. Створення судової гілки влади, яка б відповідала букві закону – важливе завдання, що стоїть перед будь-якою державою.

Для забезпечення належного реформування і подальшого розвитку судової системи України, відповідно до міжнародних стандартів, здійснення правосуддя та формування комплексного наукового розуміння поняття судової влади нагальною виступає потреба у науковому осмисленні та дослідженні системи основних ознак судової влади.

Окремі аспекти судової влади частково висвітлені у працях К. А. Бабенка, П. Д. Баренбойма, О. Ю. Бульби, М. С. Булкат, В. Д. Бринцева, В. В. Городовенка, М. І. Козюбри, В. В. Ладиченко, С. В. Матвеева, О. Ю. Мороза, І. Є. Марочкіна, Л. М. Москвіч, Р. М. Мінченка, Ю. О. Ремескової, В. С. Смородинського, Л. М. Силенка, В. С. Стефаніка, Ю. О. Фрицького, С. Г. Штогуна та інших науковців, однак теоретико-правові питання ознак судової влади мало вивчені. У науковій літературі більшість аспектів судової влади залишаються гостро дискусійними. Реалії сучасного державотворення в Україні, новий виток судово-правової реформи вимагають підвищення ролі судової влади, визначення категорії «ознак судової влади» як правого терміна, його відокремлення від інших правових категорій.

Метою статті є комплексне правове дослідження сутності судової влади, аналіз поняття судової влади, її основних ознак як державно-правової категорії.

Для визначення судової влади, її специфіки, змісту, структури необхідно розглянути одну із її складових – владу. Спроба досягнути державно-правову категорію влади пронизує усі епохи історії політичних вчень світу. В античній філософії Платоном і Аристотелем

влада розумілася як система протилежностей, «владарювання – підкорення». Зокрема, Аристотель вважав, що елемент панування та елемент підкорення відчуваються в усьому.

Це об'єктивний закон природи, і йому підкоряються живі істоти. До того ж людина за своєю природою – істота політична. Філософ розрізняв владу деспотичну (владу господаря над рабом) і політичну (владу державного мужа над громадянином) [1, с. 376–380].

У середні віки та новий час ця ідея була розвинена у працях Н. Мак'явеллі [2, с. 4], Т. Гоббса [3, с. 78] та ін. Зокрема, пропонувався аналіз різних видів влади, розглядалися прикладні та функціональні аспекти її існування.

Серед більш сучасних робіт, присвячених історіографічній тематиці, слід відзначити дослідження М. Вебера. Відомий соціолог розуміє владу як здатність окремої людини або групи людей утверджувати у сфері соціальних відносин, незважаючи на опір, власну волю [4, с. 644]. Таким чином, вона полягає у здатності реалізувати функцію управління, керівництва, владарювання і підкорення. Очевидно, що причини здійснення влади можуть бути різними, – від добровільного сприйняття до примусу.

Жан Бодуен виводить із поняття влади два її критерії – за першим – підкорення базується на законності її наказів, за другим – правління не обов'язково є законним, покору можна вирвати силою [5, с. 48].

Подібну думку поділяв Жак Марітен: «Влада (Authority) та могутність (Power) – дві різні речі. Могутність – це сила, за допомогою якої можна примусити інших підкоритися собі. Влада ж є правом спрямовувати та наказувати. Правом бути почутим іншими, або правом на підкорення інших. Влада передбачає могутність. Могутність без влади є тиранією» [6, с. 119].

У західній політичній думці на зміну концепції М. Вебера з'являється теорія функціонального обґрунтування влади Т. Парсонса. Він уявляє владу як «узагальнений посередник» відносин у суспільстві. Влада виступає як міра взаємообумовлених відносин, і вона може у різних випадках проявлятися від повного панування до його відсутності [7, с. 15–16].

Втім радянське державознавство, засноване на марксистській доктрині, сприйняло лише останній аспект влади: «Авторитет ... означає нав'язування нам чужої волі; з іншого боку, авторитет передбачає підпорядкування» [8, с. 302].

Як самостійний напрям дослідження проблеми влади, набула розвитку «поведінкова концепція влади». Цей підхід отримав своє відображення у різних визначеннях поняття влади, від біхіверіалістичного до психоаналітичного [9, с. 9].

Проблемі влади приділяла увагу школа політичної семіології С. К. Лаккана і Р. Барта, політичної антропології Е. Кеннетті та археології М. Фуко. Зокрема, розуміння влади М. Фуко [10, с. 99–108] охоплює не лише характеристики примусу, але й добровільного сприйняття, і залежно від їх співвідношення моделюються різні типи влади.

Пострадянське державознавство намагається позбутися попереднього примусового підходу до визначення влади і прагне універсально охопити її прояви: влада «... як загальна властивість соціально організованих систем, яка проявляється в наявності реальної можливості суб'єкта реалізувати свою волю шляхом цілеспрямованого впливу на об'єкт владних відносин з метою приведення його в інший, заздалегідь запрограмований стан» [11, с. 17] або «влада – це здатність і можливість соціального суб'єкта здійснювати свою волю, у випадку необхідності нав'язуючи її тим, хто є об'єктом владного впливу» [12, с. 91] тощо.

До основних ознак влади можна віднести її соціальний та свідомо-вольовий характер, наявність інструментарію забезпечення результативного впливу на суспільні відносини (засобів впливу).

Відносно першої характеристики В. Ф. Халіпов вказує, що «феномен влади полягає у тому, що це найвиразніше соціальне явище, породження і творення людини і суспільства, найбільша знахідка людини, умова існування суспільства, життя людей спільно» [13, с. 3].

У свідомо-вольовій характеристиці влади (яка в кратологічній літературі визначається як «здатність») влада оперує в просторі соціальних суб'єктів, які з огляду на свою суспільно-психологічну природу наділені такими іманентними якостями, як свідомість та воля [14, с. 361].

Оригінальною і водночас прийнятною для демократичного суспільства, на нашу думку, є позиція В. Смородинського [15, с. 34-48]. Виходячи із розуміння влади як виду правової діяльності, автор екстраполює склад правової поведінки на структуру влади в цілому. За такого підходу її структуру складають об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона.

Переважає більшість підходів до розуміння ознак судової влади становлять певні їх переліки без уточнення правової природи, які ґрунтуються на чинному законодавстві. Серед поширених існує підхід, згідно з яким ознаками судової влади є: судова влада здійснюється виключно спеціальними державними органами – судами; судова влада належить судам, які складають єдину судову систему; суди є правозастосовними органами; судова влада здійснюється на основі та в чіткій відповідності, з вимогами процесуального закону; участь представників народу у здійсненні правосуддя – важлива риса судової влади; виконання вимог суду і виконання його рішень забезпечується силою держави; самостійність та незалежність судової влади. Незалежність розглядається як здійснення функцій судової влади, без втручання кого-небудь у свою діяльність. При здійсненні правосуддя суди не залежать від органів законодавчої та виконавчої влади, партій, посадових осіб, позицій сторін у судовому процесі. Рішення суду не потребують будь-якого подальшого ухвалення [16, с. 31–42].

Є. В. Завражанов серед сутнісних характеристик судової влади називає: самостійність, винятковість, підзаконний характер, повноту, що відповідно передбачає: а) самостійність судової влади виражається в тому, що вона здійснюється судами автономно від інших державних органів, реалізується у властивих саме судовій владі організаційних і процедурних формах; самостійність судової влади виключає підпорядкованість судів будь-якому зовнішньому керівництву; б) винятковість судової влади полягає у тому, що ніякий інший орган держави, ніяка посадова особа немає права переймати на себе функції і повноваження судів; підзаконність судової влади знаходить своє вираження не лише в тому, що суди і судді діють на основі закону, а й у тому, що її носії не мають права відступати у своїй діяльності від вимог закону; в) повнота судової влади визначається вмістом компетенції її органів, остаточністю рішень, прийнятих судовою владою, їх обов'язковістю для державних органів і посадових осіб [17].

Ю. К. Орлов ознаки судової влади поділяє на загальні та специфічні. Систему ознак, на його думку, слід відображати в понятті «властивості» судової влади. До загальних властивостей судової влади Ю. К. Орлов відніс: соціальний характер; регуляторний і організаційний вплив влади; цілеспрямованість; вольовий характер; об'єктивність; легітимність; примусовий характер. Серед специфічних властивостей автор виокремив

особливу предметну сферу реалізації судової влади; ситуаційність; нормативно-правовий характер судової влади тощо [18, с. 47].

Л. А. Воскобітова виокремила й описала: об'єктивність, легітимність і нормативність, предметну сферу, ситуаційний характер судової влади [19].

І. Є. Марочкін, у розумінні ознак судової влади, пропонує виділити загальні ознаки судової влади та такі, що виражають її специфіку [20, с. 12–16].

Як вбачається із зазначеного вище аналізу, у сучасній юридичній науці немає єдиного підходу до розуміння ознак судової влади як державно-правової категорії. Крім того, для позначення відповідних понять науковці використовують різні терміни: ознаки, сутнісні ознаки, іманентні ознаки, сутнісні характеристики, якості (властивості), особливості тощо. Такий стан речей засвідчує необхідність теоретико-правового визначення та систематизації ознак судової влади як державно-правового поняття.

Процес дослідження теоретико-правового поняття ознаки судової влади ускладнюється «традиційною» для переважної більшості досліджень юридичних дефініцій проблематикою, а саме: множинністю наукових підходів, концептуальних поглядів на його вираження.

Для визначення поняття «ознака судової влади» слід дослідити семантичне значення цього терміна. У тлумачному словнику «ознаку» визначено як «рису, властивість, особливості кого, чого-небудь; предмет, зображення, що є знаком, символом, емблемою чого-небудь...», якими виражається воля, наказ, бажання, попередження чого-небудь про щось [21].

У наведеному розумінні ознаку визначено як синонім слова «властивість». У випадку застосування такого підходу до теоретико-правових основ судової влади ці терміни будуть не завжди тотожні. Тобто ознака відображає правову природу судової влади, а властивість – її характеристику стосовно інших об'єктів, предметів, явищ. Для того щоб об'єкт набув якоїсь властивості, він повинен мати певну ознаку. Коли об'єкт втрачає якусь ознаку, він втрачає також відповідні властивості, які опосередковано виражали його сутність у системі відносин.

Підсумовуючи, доходимо висновку, що судова влада розкривається через визначення понять «влада» та «державна влада». Науковий підхід до розуміння влади, державної влади та судової влади не є вичерпним, однак дає підстави констатувати неоднорідність загальносуспільного розуміння відповідних правових понять. Наведені результати наукового аналізу формування поняття судової влади дають підстави запропонувати таку дефініцію судової влади: судова влада як складова державної влади – забезпечення регулювання суспільних відносин з приводу встановлення справедливості у суспільстві, за допомогою сформованих державних механізмів, відповідно до визначених у ньому конкретизованих демократично-правових цінностей.

Ознака судової влади – сутнісна характеристика судової влади, що відображає її природу, з урахуванням відповідних первинних понять, які формують її правову природу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аристотель. Політика. Уривки. Невичерпність демократії: Видатні діячі минулого і сучасності про вільне, демократичне суспільство і права людини / упоряд. О. І. Терех, Я. Г. Оксюта. – Київ : Укр. письменник, 1994. – 1447 с.

2. Макиавелли Н. Государ / Н. Макиавелли – Москва : Планета, 1990. – 84 с.
3. Кола Д. Политическая социология / Д. Кола – Москва : Изд-во «Весь мир», «ИНФРА-М», 2000. – 406 с.
4. Вебер М. Избранные произведения / М. Вебер. – Москва : Прогрессе, 1990. – 808 с.
5. Бодуен Ж. Вступ до політології / Ж. Бодуен. – Київ : Основи, 1995. – 174 с.
6. Маритен Ж. Человек и государство / Ж. Маритен. – Москва : «Идея – Пресе», 2000. – 196 с.
7. Рябов С. Г. Політологічна теорія держави / С. Г. Рябов. – Київ : Тандем, 1996. – 246 с.
8. Маркс К. Сочинения / К. Маркс, Ф. Энгельс. – 2-е изд. Т. 18. – Москва : Политиздат, 1901. XXX. – 867 с.
9. Бандурка А. М. Психология власти : учеб. пособие / А. М. Бандурка, В. А. Друзь. – Харьков : Ун-т внутр. дел, 1998. – 328 с.
10. Фуко М. История сексуальности – III : Забота о себе : пер. с фр./ М. Фуко ; под общ. ред. А. Б. Мокроусова. – Киев : Дух и литера ; Грунт ; Москва : Рефл-бук, 1998. – 288 с.
11. Дмитриев Ю. А. Концепция народовластия в современной России : (государственно-правовые проблемы теории и практики) : автореф. дис. на соискание ученой степени д-ра юрид. наук: спец. 12.00.02. / Ю. А. Дмитриев. – Москва, 1994. – 68 с.
12. Залысин И. Ю. Политическое насилие в системе власти / И. Ю. Залысин // Социально-политический журнал. – 1995. – № 3. – С. 90–112
13. Халипов В. Ф. Власть : (Основы кратологии) / В. Ф. Халипов. – Киев–Москва : Луч, 1995. – 304 с.
14. Філософія : підручник. – Харків : Консум, 2000. – 672 с.
15. Смородинський В. С. Судова влада в Україні (загальнотеоретичні проблеми): дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. / В. С. Смородинський. – Харків, 2001. – 187 с.
16. Судоустрій України : підручник / С. В. Ківалов, Ю. Е. Полянський, М. В. Косюта та ін. ; за ред. С. В. Ківалова. – Київ : Юрінком Інтер, 2011. – 384 с.
17. Завражанов Е. В. Судебная власть в Российской Федерации : общетеоретические вопросы и проблемы реализации: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.01. / Е. В. Завражанов. – Омск, 2006. – 27 с.
18. Судоустройство и правоохранительные органы : учебник / под ред. Ю. К. Орлова. – Москва : Проспект, 2015. – 290 с.
19. Воскобитова Л. А. Сущностные характеристики судебной власти : монография / Л. А. Воскобитова. – Ставрополь : Ставропольсервисшкола, 2003. – 160 с.
20. Судова влада : монографія / І. Є. Марочкін, Л. М. Москвіч, І. В. Назаров та ін. ; за заг. ред. І. Є. Марочкіна. – Харків : «Право», 2015. – 792 с.
21. Академічний тлумачний словник української мови (1970–1980): в 11 т. (онлайн-версія) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/>